

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філософських наук, доцента
Філоненка Олександра Семеновича на дисертацію Рубського
Вячеслава Миколайовича «Світогляд як модель реальності:
богословський і релігієзнавчо-філософський аналіз», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за
спеціальністю 09.00.14 – богослов'я і за спеціальністю 09.00.11 –
релігієзнавство**

Богословська і релігієзнавча актуальність запропонованого дисертаційного дослідження світогляду визначається цілою низкою причин, які можна розділити на внутрішні і зовнішні. Внутрішні причини пов'язують сучасні дискусії про «релігійний світогляд» з *полемікою* як традиційним джерелом богословської думки, коли сама християнська думка формувалася спочатку як, наприклад, аргументація проти іудеїв, проти язичників, проти гностиків. Дисертант не просто досліджує «співвідношення світоглядів», але запрошує до простору сучасної полеміки, в якому нове богослов'я розкривається як продумування умов продуктивного полемосу. До зовнішніх причин слід віднести нову хвилю дискусій про релігійний світогляд в *постсекулярному контексті*. Значення роботи істотно зростає в зв'язку з величезним практичним досвідом дисертанта в сфері публічних «світоглядних» дискусій про місце і роль християнства в сучасній Україні. Обрана автором позиція, що з'єднує постметафізичну позицію з функціоналістським підходом, дозволяє йому досить органічно зв'язати дослідження архітекτονіки і динаміки світогляду з розвитком християнського богослов'я ХХ століття, з одного боку, а, з іншого, точно описати природу сучасних дебатів між релігійним і атеїстичним світоглядом, що стали помітним глобальним явищем в інтернет-просторі (наприклад, дебати С. Харріса і Д. Пітерсона про існування Бога) і поступово досягають і до

української богословської спільноти. Слід зазначити ще один контекст, який мало описується автором, але саме в ньому актуальність його роботи стає очевидною: діалог між наукою і богослов'ям. Саме в ньому виявлені чотири моделі взаємодії наукового та релігійного світоглядів: конфлікт, незалежність, єдність і діалог. Саме в ньому пройдений величезний шлях від моделі конфлікту, коли між двома світоглядами немає нічого спільного, - через модель додатковості двох взаємонепроникних дискурсів або, навпаки, через інтегралістські спроби представити синтетичний релігійно-науковий світогляд - до розуміння умов конструктивного діалогу двох «світоглядів».

Всі три контексти виявляють виняткову актуальність дослідження, яке починається з орієнтації серед української традиції антропологізації світоглядної проблематики (В. І. Шинкарук, С. В. Пролеєв. Є. К. Бистрицький) для того, щоб, після чудового історико-богословського огляду найбільш евристичних парадигм дослідження світоглядів, перевести пошуки до вивчення світоглядної динаміки у просторі моделювання відносин людської свідомості з «реальністю». Зрештою, автор зупиняється на найкоротшому описі світогляду як «набору передумов і наслідків взаємодії з дійсністю». Обравши і розробивши *функціонально-субститутивний підхід*, автор розмістив свою думку всередині парадоксу, згідно з яким світогляд претендує бути єдиною і тотальною картиною реальності, але неможливо не визнавати множинність самих світоглядів. Розгляд цього парадоксу призводить автора до модельного підходу, добре відомому в філософії науки і в сцієнтистськи орієнтованих описах феномену світогляду, але набагато менше відомого і недооцінений в академічному богослов'ї. Дисертація являє собою настільки самостійне дослідження світогляду як моделі, що, на жаль, за її межами залишилися піонерські роботи кардинала Еврі Даллеса (Avery Dulles), в яких розгорталися як моделі Церкви в еклезіологічній контексті, так і моделі Одкровення в контексті основного богослов'я. Ще одним прикладом того, як сильні сторони роботи стають її «ахілесовою п'ятою» є демонстрація залежності сучасних дискусій про світогляд від вибуху нових

світоглядних метанаративів, таких як описані автором пропозиції Ю. Н. Харрарі, П. Сінгера, Н. Н. Талеба, С. Пінкера, Д. Пітерсона. Після робіт цих мислителів неможливо дотримуватися постмодерністської іронії щодо світоглядних метанаратива і необхідно зіставити структуру і функції світогляду з наративними структурами. І якщо таке зіставлення в філософії науки, а тому і в дослідженнях «наукового світогляду», значною мірою перебуває в початковому стані, то для богослов'я така проблематика стала вирішальною у розвитку наративного богослов'я. Те, що така наративна парадигма залишилася за межами роботи лише підкреслює методологічний вибір дисертанта, який вважав за краще виходити з постмарксистської парадигматики, орієнтованої на деконструкцію сцієнтистських схем і філософсько-наукових підходів.

Розглядаючи генезу і структуру світогляду, дисертант блискуче виявив його смислове ядро, в якому укладені екзистенційні аспекти, що елімінуються при демонстрації теоретичних аспектів світогляду. Чудові вибрані приклади з історії та філософії науки, від опису квір-теології і сюжетів, пов'язаних з формуванням європейської науки, до досліджень «сенсу життя» від психоаналітичних підходів і екзистенціальної психотерапії В. Франкла і І. Ялома до православної філософії С. Л. Франка. Так поступово автор переконує в необхідності вивчення інваріантних характеристик всяких світоглядів, які дозволяють впоратися з вже зазначеним парадоксом, згідно з яким необхідно щоб світогляд був один та щоб була множина світоглядів. Також продемонстрована і така включеність світогляду в суб'єктну динаміку, яка дозволяє виявити антропологічний простір світоглядного діалогу. Світоглядна модель світу описується ним як «несвідома реакція на несхоплюваність буття, що значно девальвує його теоретичний модус», а також і «як адаптивна надбудова свідомості для найбільш зручної взаємодії із зовнішнім світом», причому ця адаптивність описується пізніше в двох, біологічному і екзистенційному вимірах. Значним результатом дослідження слід визнати вивчення сучасних матеріалістичних світоглядних конструкцій

на прикладі пропозиції Д. Деннета з виявленням їх нечутливості до екзистенціального ядра будь-якого світогляду, в тому числі і сцієнтистського. Доповнюваність фізикалістського та екзистенціального аспектів розмічає місце зустрічі матеріалістичного і релігійного світоглядів через експлікацію відносин Я-Ти в моделюванні реальності. Не менш значним є і аналіз релігійних світоглядних структур з виявленням серед них психологічних архетипових структур, причому висновок, зроблений автором, відкриває поле подальших релігієзнавчих досліджень: «Внутрішній запит на статіку сповідання й архаїчність форм прирікає більшість віруючих на редукцію релігійної моделі світогляду до набору психологічних архетипів». Четвертий розділ роботи служить добре розробленою пропедевтикою в цю нову проблематику. Сильною стороною запропонованого функціонально-субститутивного підходу є можливість опису функціонування істинністних процедур в розгортанні світоглядних структур. Саме вони відкривають простір конвергенції світоглядів, що чудово описано дисертантом як умова для розгляду центральної для роботи проблематики, а саме аналізу специфіки світоглядної дискусії як можливості співвідношення неспіввідносного, а саме світоглядів. У цій частині розкривається евристична цінність накопиченого автором досвіду багаторічних дискусій між християнським світоглядом і іншими світоглядними формами, представленими в українському контексті. Аргументація, екзистенційний вимір, методологічні помилки і жанрові характеристики релігійних дискусій не просто описані на чудовому аналітичному рівні, а й введені в контекст сучасного постметафізичного богословського повороту. Одним з істотних плодів такого постметафізичного вкорінення стала демонстрація нерозривності пари теїзм - атеїзм для сучасного богослов'я. Подолання семіотичного підходу до розгляду світоглядних цілісностей і демонстрація сильних сторін функціонально-субститутивного підходу при розгляді світоглядів як моделей реальності - такий кінцевий результат запропонованого дослідження.

Проаналізувавши широкі можливості пропонованого дисертантом оригінального підходу до розуміння функціонування світоглядів і світоглядних дискусій, висловимо деякі зауваження, покликані підтримати полемічну методологію для її розвитку і поглиблення:

1. Пропонований модельний підхід до дослідження світогляду вимагає поглиблення в богословському контексті. У 1980-х роках американський богослов кардинал Еврі Даллес запропонував і дослідив нову богословську парадигму в роботах «Моделі Одкровення» і «Моделі Церкви», сподіваючись пройти шлях «від символу до системи». На цьому шляху вдалося описати плюральність богослов'я і християнських практик, але можливості функціонально-системного підходу виявилися перебільшені. Недоліки модельної парадигми були істотно доповнені метафорологією, яка долає протиставлення поняття та метафори, що визначає протиставлення науки і релігії, а також наративної теології, яка подолала протиставлення системи і наративу. Метафорологія і теорія наративу доповнили модельний підхід, але в даній роботі такі обмеження самого модельного підходу не встановлені. Цікаво, що поглиблення запропонованого підходу здійснюється саме через богословський інструментарій, який демонструє методологічне багатство сучасного академічного богослов'я.

2. Автор лише намітив значимість сучасних метанаративних практик для світоглядних дискусій (Харрарі, Пітерсон, Пінкер та інші), але можливості наративної теології залишилися за межами роботи. Як співвідноситься світогляд і наратив? Якщо наративне богослов'я вважає наративну аналітику кращою за системний аналіз, то важливо звернути увагу на виявлення труднощів в ототожненні світогляду і інтерсуб'єктивного наративу. Наприклад, стало ясно, що аналізу самого наративу недостатньо і необхідно повернення до Події, яка цей наратив породжує. Ні функціональний підхід, ні наративна теологія не чутливі до Події і не включають в себе можливостей богослов'я події. У роботі представлена думка Джона Капуто, який від наративістської деконструкції прийшов до

богослов'я Події, але залишилася за рамками дослідження філософія його опонента А. Бадью, для якого робота світогляду зв'язується з динамікою Зла, а в ній світогляд покликаний затінювати подієву природу мислення і пізнання. Як зіставити запропонований функціонально-субститутивний підхід з філософією і богослов'ям Події, особливо в версіях Бадью і Капуто?

3. Вирішуючи методологічний парадокс мислення про світогляд через модельний підхід, автор залишився в рамках модерністської парадигми «другого модерну», який долає протиставлення модерну і постмодерну через аналіз «плинної модерності» (liquid modernity) і описуваного нею «плинного суспільства» (liquid society) (див. роботи З. Баумана). Плюральність та варіативність моделей реальності, визнання яких визначає другий модерн, зберігає модерністське допущення про пасивність самої реальності, яка є предметом пізнавальних зусиль. Але ще в роботах Ульріха Бека, присвячених «суспільству ризику» і відносяться до 1980-х років, стало ясно, що ми не можемо ігнорувати активність самої реальності, від катастроф до спонтанності в політиці. Тому ми більше не можемо сподіватися лише моделювати пасивну реальність, але повинні помислити світогляд як відповідь на виклики реальності, і тим самим уникнути модерністського конструктивістського підходу. Представлене дослідження є яскравим прикладом мислення в контексті «плинного модерну», але не усвідомлює своєї власної прихильності до культурно-історичного контексту. Таке усвідомлення дозволило б глибше усвідомити богословські витoki пропонованого модельного підходу, оскільки богослов'я починається з визнання вторинності мислення щодо реальності.

Але зазначені зауваження не знижують високої оцінки отриманих у дисертації результатів. Робота відрізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист, і є завершеною самостійною роботою дисертанта. Поставлені у роботі мета і завдання виконані, дослідження відбулося.

Знайомство зі змістом дисертації, монографією, публікаціями автора та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота **Рубського Вячеслава Миколайовича «Світогляд як модель реальності: богословський і релігієзнавчо-філософський аналіз»** є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я і за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент,

доктор філософських наук, доцент

кафедри теорії культури і філософії науки

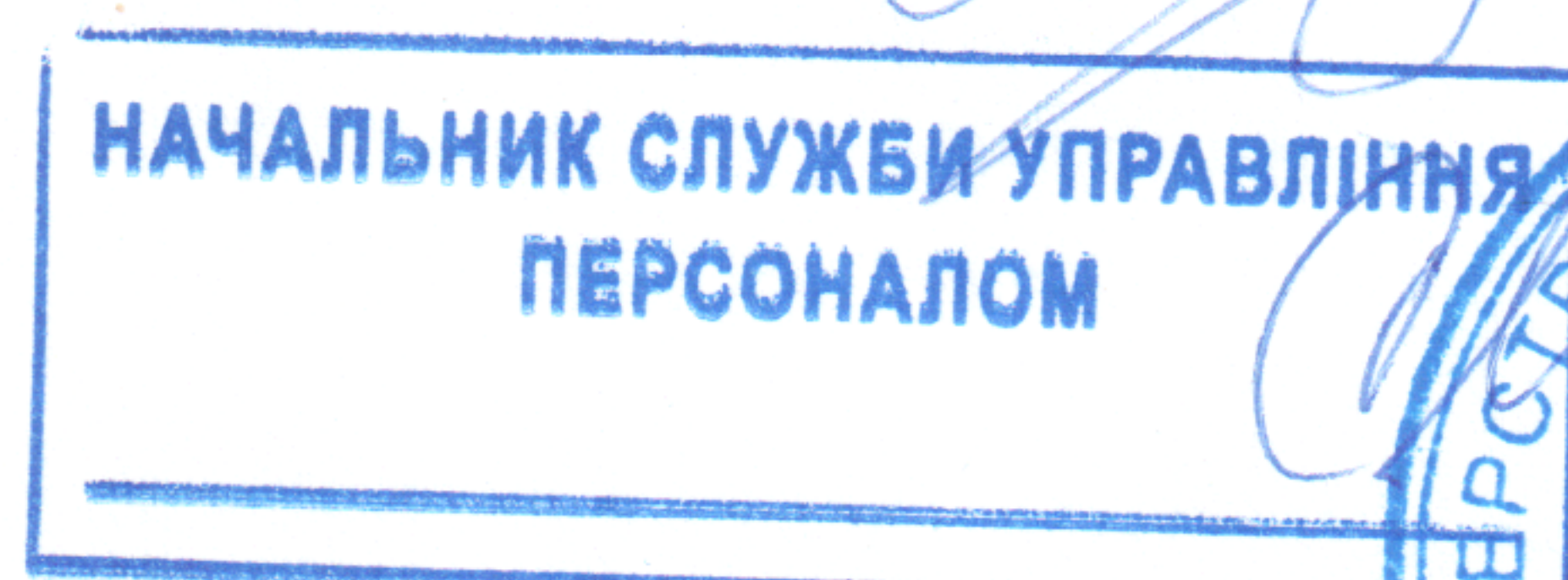
філософського факультету

Харківського національного

університету

імені В.Н. Каразіна

О. С. Філоненко

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Філоненко".